

## Streszczenie

Odzyskiwanie przeszłości. Dziedzictwo jugosłowiańskie w okresie transformacji: oficjalne i alternatywne instytucje kultury i sztuki w Serbii na przełomie XX i XXI wieku

Wspólna jugosłowiańska przestrzeń kulturowa (i artystyczna) kształtowała się zanim powstała Jugosławia, w czasie jej istnienia, a także po jej rozpadzie. Czynnikiem, które o tym decydowały był podobny język, kultura, powiązania, mentalność, terytorium, stosunki gospodarcze, (zewnętrzne) wpływy i produkcja artystyczna.

Po rozpadzie Jugosławii w wyniku katastrofalnych konfliktów wojennych omawiany region został dotknięty ogromnym kryzysem ekonomicznym i kulturalnym. Okrucieństwo wojny w Bośni i Hercegowinie, a także embargo, kryzys ekonomiczny, ostra inflacja i protesty wywołały zbiorową traumę kulturową we wszystkich krajach byłej Jugosławii równocześnie. Konsekwencją kryzysu społecznego był wysoki stopień fragmentacji (narracji) pojawiający się we wszystkich instytucjach. Wyrażał się on w dysfunkcjonalności instytucji, a następnie w ich zamknięciu.

W roku 2000, po mrocznej dekadzie lat dziewięćdziesiątych, Serbia rozpoczęła demokratyczne zmiany i odblokowała proces transformacji, który stał się powodem ogromnego rozczarowania społeczeństwa serbskiego. W trakcie tych zmian i przekształceń Jugosławia (rozumiana jako idea i państwo) zaczęła jawić się jako główny sprawca kryzysu. Pamięć indywidualną i przestrzeń prywatną obywateli Serbii wciąż wypełniały wspomnienia poprzedniego systemu, ale możliwość przełożenia tego na pamięć kulturową stała pod znakiem zapytania. Dla tego typu kulturowego przekładu i rewitalizacji wspomnianego wycinka kultury konieczna jest bowiem przestrzeń dialogu, dyskusji, poszukiwania sensu, zainicjowana i umiejscowiona w instytucjach kultury. W rozprawie podjęłam próbę odpowiedzi na pytanie, czy i w jaki sposób Jugosławia, rozumiana jako pojęcie, motyw, temat projektów i wydarzeń, przejawiająca się w określonym systemie aksjologicznym oraz fenomenie wspólnoty kulturowej – funkcjonuje w instytucjach kultury wbrew powyżej zarysowanym okolicznościom. Moim zamierzeniem było zaprezentowanie znaczenia dziedzictwa Jugosławii (przede wszystkim jego

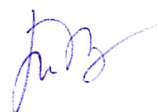
symbolicznego wymiaru) w odniesieniu do procesu ustanawiania ciągłości i odnajdywania (tworzenia) sensu przeszłości jako sposobu na przezwycięzenie traumy kulturowej. Główne kategorie i perspektywy badawcze, które stały się metodologiczną podstawą moich badań, tworzą podejście nazywane interdyscyplinarnymi badaniami kulturowymi i obejmują analizę treści, interpretację reprezentacji, odkrywanie symbolicznej lub rzeczywistej obecności/nieobecności. Jako materiał naukowy posłużyły mi publikacje dotyczące wystaw i projektów, a także opracowania takie jak artykuły prasowe, filmy, komentarze do wystaw, komentarze zawarte w programach instytucji, literatura naukowa, osobiste interpretacje aktorów społecznych (artystów, naukowców, kuratorów, aktywistów) wyrażone w nieformalnych i formalnych wywiadach udzielanych podczas spotkań i zarejestrowanych przez media.

Rozprawa składa się z czterech rozdziałów: *Stan badań, Kontekst historyczny, Oficjalne instytucje, Alternatywne instytucje*. Poprzedza je *Wprowadzenie* i zamykają *Wnioski*. W końcowej części pracy znajduje się *Bibliografia, Spis ilustracji* i streszczenie.

W rozdziale pierwszym (*Stan badań*) zaprezentowałam przegląd literatury, prasy oraz projektów związanych z tematem pracy, podkreślając różnorodność w obrębie ich treści, a także w sposobach formułowania głównego problemu. Rozdział drugi (*Kontekst historyczny*) poświęcony jest historii idei jedności Słowian Południowych na tle historii Jugosławii.

W części analitycznej rozprawy do badania roli narracji o Jugosławii i jej dziedzictwa w instytucjach kulturalnych wybrałam trzy instytucje oficjalne i trzy instytucje alternatywne. Wśród instytucji oficjalnych znalazły się: Pawilon Serbski w Wenecji (Paviljon Republike Srbije u Veneciji), Muzeum Sztuki Współczesnej w Belgradzie (Muzej savremene umetnosti u Beogradu) oraz Muzeum Jugosławii (Muzej Jugoslavije). Spośród instytucji nieoficjalnych (alternatywnych) do analizy wybrałam Centrum Dekontaminacji Kulturowej (Centar za kulturnu dekontaminaciju, CZKD), squat Inex oraz alternatywne centrum kultury Kvaka 22. Przyjęłam założenie, że taki wybór z szerokiego wachlarza instytucji przyczyni się do zaprezentowania szerokiego obrazu, a także stanowić będzie podstawę pełniejszej mapy instytucji kultury w Serbii w okresie postjugosłowiańskim.

Część analityczna poświęcona oficjalnym instytucjom składa się z trzech podrozdziałów. Pierwszy podrozdział poświęcony jest Pawilonowi Serbskiemu w Wenecji, byłemu Pawilonowi Jugosławii w Wenecji (emanacji Jugosławii na każdym etapie jej politycznego istnienia).



Postanowiłam poddać badaniu Pawilon Serbski (były Jugosłowiański) w Wenecji jako jedyną instytucję, w której Jugosławia wciąż istnieje w ramach międzynarodowych manifestacji kultury i sztuki (choćby jako żywa pamięć i kontekst).

Drugi podrozdział poświęcony jest Muzeum Sztuki Współczesnej w Belgradzie, otwartemu w 1965 roku, jako czołowej instytucji kulturalnej reprezentującej jugosłowiańską i serbską sztukę XX wieku. Muzeum Sztuki Współczesnej jawi się tu jako symbol procesu tworzenia kultury i sztuki Jugosławii.

Trzeci podrozdział poświęcony jest Muzeum Jugosławii, jedynej instytucji na obszarze byłej Jugosławii w całości poświęconej Jugosławii. Instytucja ta wykazała się ogromną zdolnością transformacji, wykazując jednocześnie potencjał nowoczesnej instytucji kultury.

Część analityczna poświęcona instytucjom alternatywnym również składa się z trzech podrozdziałów. Poprzedza je krótkie wprowadzenie i ogólna analiza instytucji alternatywnych jako fenomenu kulturowego. Pierwszy podrozdział poświęcony jest Centrum Dekontaminacji Kulturowej (Centar za kulturnu dekontaminaciju / CZKD). W związku z tym, że Centrum wyrosło ze zdecydowanego protestu przeciwko reżimowi Slobodana Miloševicia w 1995 roku i jest jedną z najstarszych nieoficjalnych instytucji w Serbii, zostało poddane analizie jako instytucja alternatywna starszej generacji.

W drugim podrozdziale omówiony został squat i centrum kulturalne Inex, założone w budynku wytwórni filmowej Inex.

W ostatnim podrozdziale części analitycznej uwagę poświęciłam instytucji alternatywnej Kvaka 22 jako przykładowi działalności najmłodszego pokolenia artystów i działaczy kultury, aktywistów, obywateli.

W części *Konkluzje* opisałam punkty styeczne wszystkich analizowanych instytucji z perspektywy dziedzictwa Jugosławii, a także naświetliłam szerszy kontekst funkcjonowania tych instytucji jako ich przestrzeń wspólną. Ponadto opisałam wnioski dotyczące znaczenia współpracy między tymi instytucjami nie tylko w obszarze pamięci kulturowej. Zjawisko pokrewieństwa i wzajemnych powiązań wydaje się mieć kluczowe znaczenie dla wyjścia z kryzysu kulturowego.

